

مسئولیت مدنی رسا (ISP) در حقوق تجارت الکترونیکی

تألیف:

هادی رحمانی

دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه تهران

مدرس دانشگاه

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه	رحمانی، هادی
عنوان و نام پدیدآور	مسئولیت مدنی رسا (ISP) در حقوق تجارت الکترونیکی؛ مطالعه‌ی تطبیقی در حقوق اتحادیه اروپا و آمریکا با نگاهی به حقوق ایران تألیف هادی رحمانی.
مشخصات نشر	تهران: مجد، ۱۳۹۴.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۴۴۸-۳
وضعیت فهرست نویسی	فبا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۱۷۷ - ۱۸۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	اینترنت -- قوانین و مقررات
موضوع	تأمین کنندگان خدمات اینترنتی -- وضع حقوقی و قوانین
موضوع	تأمین کنندگان خدمات اینترنتی -- وضع حقوقی و قوانین -- ایران
موضوع	حقوق تطبیقی
رده بندی کنگره	۱۳۹۴ ۹۳۳/الف/۵۶۴ K
رده بندی دیویی	۳۴۳/۰۹۹۹
شماره کتابشناسی ملی	۳۹۳۳۰۷

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است.
مؤارد تخلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

مسئولیت مدنی رسا (ISP) در حقوق تجارت الکترونیکی

تألیف: هادی رحمانی

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۴ تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصر «مجد» است.

دفتر مرکزی:

تهران، میدان انقلاب، خیابان وحید نظری، تقاطع ۱۲ فروردین پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۹۶۳۲۸۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۴۴۸-۳

ISBN: 978-600-193-448-3

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۷۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منبری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷ تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸
فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید میرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

فهرست مطالب

مقدمه	۱۳
-------------	----

بخش نخست: مبنای مسئولیت مدنی رسا در حقوق تجارت

الکترونیکی	۱۷
فصل اول: کلیات	۱۹
مبحث نخست: تعاریف و رویکردها	۱۹
گفتار نخست: مفاهیم مقدماتی	۲۰
بند نخست: تعریف رسا	۲۱
الف) وجه تسمیه «رسا»	۲۳
ب) «رسا» یا «آوا»	۲۴
بند دوم: نظریه های موجود در مورد مسئولیت مدنی رسا	۲۶
گفتار دوم: رویکردهای مختلف در مورد مسئولیت مدنی رسا	۲۹
بند نخست: رویکرد واکنش پذیر منفعل	۳۰
بند دوم: رویکرد بازدارنده ی فعال	۳۰
بند سوم: رویکردهای خارجی و داخلی	۳۱
بند چهارم: رویکرد استثناء گراها و غیر استثناء گراها	۳۴
گفتار سوم: ساختار سیستم اسناد مسئولیت مدنی به رساها	۳۵
گفتار چهارم: رویکردهای مختلف در نظام های حقوقی دنیا	۳۷
مبحث دوم: رژیم های عمده مسئولیت مدنی رساها	۳۹
گفتار نخست: رژیم مسئولیت مبتنی بر تقصیر برای رساها	۴۰
بند نخست: ایرادهای عمده ی رژیم تقصیر	۴۱
الف) شرط معافیت از مسئولیت	۴۱
ب) عدم کارائی اجتماعی - اقتصادی رژیم تقصیر	۴۱
ج) محدود بودن اختیار رساها به محتوای هشدار	۴۲
گفتار دوم: رژیم مسئولیت مطلق برای رساها	۴۳
بند نخست: تضعیف آزادی بیان	۴۴

- ۴۴..... بند دوم: اثر شبکه ای
- ۴۵..... گفتار سوم: رژیم عدم مسئولیت برای رساها
- ۴۶..... بند نخست: قاعده‌ی بی طرفی شبکه ای
- ۴۷..... بند دوم: امکان بیشتر توسعه‌ی اجتماعی - اقتصادی
- ۴۷..... بند سوم: به حداقل رساندن عدم کارائی اقتصادی
- ۴۸..... بند چهارم: عدم توجه مسئولیت به شخص رسا
- ۴۹..... مبحث سوم: مبنای پیشنهادی رژیم یکپارچه‌ی مسئولیت مدنی رساها
- ۵۰..... گفتار نخست: رژیم حقوقی مختلط
- ۵۰..... بند نخست: اصل آزادی اینترنت
- ۵۱..... بند دوم: جنبه‌ی محرمانگی اطلاعات
- ۵۲..... بند سوم: رویکرد داخلی به عنوان رأس هرم رژیم مختلط
- ۵۲..... بند چهارم: فیلترینگ هوشمند
- ۵۳..... بند پنجم: صلاحیت سرزمینی
- ۵۴..... بند ششم: تأثیر تفاوت رساها بر رژیم مختلط
- ۵۵..... فصل دوم: مبنای مسئولیت مدنی رسا در حقوق تجارت الکترونیکی
- ۵۵..... مبحث نخست: مبنای مسئولیت مدنی رسا در حقوق اتحادیه اروپا
- ۵۵..... گفتار نخست: دستور العمل تجارت الکترونیکی اتحادیه اروپا
- ۵۷..... بند نخست: هدف دستور العمل تجارت الکترونیک اتحادیه ی اروپا
- ۵۷..... بند دوم: مفاهیم مهم در دستور العمل (ماده ی ۲)
- ۵۸..... بند سوم: ویژگی‌های مهم دستور العمل
- ۵۹..... الف) رویکرد معافیت عرضی برای رساها
- ۶۰..... ب) رد پای رویکرد واکنش پذیر منفعل در دستور العمل
- ۶۱..... ج) عدم تعهد کلی رساها به بازبینی اطلاعات
- ۶۴..... د) مفهوم کلمه‌ی «کلی» در عنوان ماده‌ی ۱۵ دستور العمل
- ۶۵..... ه) ترویج خودسانسوری و تضعیف آزادی بیان
- ۶۶..... گفتار دوم: تعیین نوع مسئولیت
- ۶۸..... گفتار سوم: قطعنامه‌ی اتحادیه اروپا در مورد مسئولیت مدنی رساها
- ۶۹..... مبحث دوم: مبنای مسئولیت مدنی رسا در حقوق آمریکا
- ۷۰..... گفتار نخست: قانون کپی رایت در عصر دیجیتال آمریکا

فهرست مطالب □ ۷

بند نخست: معیار اطلاع واقعی و اطلاع ضمنی	۷۳.....
بند دوم: معیار جدید برای تفسیر و احراز اطلاع رساها	۷۳.....
گفتار دوم: قانون اصول ارتباطات	۷۵.....
مبحث سوم: مبنای مسئولیت مدنی رسا در حقوق ایران	۷۶.....
گفتار نخست: کلیات، مبانی و ارکان مسئولیت مدنی	۷۶.....
بند نخست: مفهوم و قلمرو مسئولیت مدنی	۷۷.....
الف) مفهوم مسئولیت مدنی	۷۷.....
ب) قلمرو مسئولیت مدنی	۷۹.....
بند دوم: مبانی مسئولیت مدنی	۸۰.....
بند سوم: نظریه‌ی تقصیر	۸۱.....
بند چهارم: ارکان و شرائط ایجاد مسئولیت	۸۳.....
گفتار دوم: مبنای مسئولیت مدنی رسا در حقوق ایران	۸۷.....
بند نخست: موارد مسئولیت قانونی رساها در آئین نامه‌ی رساها	۸۷.....
الف) مسئولیت در قبال محتوای عرضه شده توسط رسا	۸۸.....
ب) مسئولیت در قبال رعایت قوانین مالکیت فکری	۹۰.....
ج) مسئولیت در قبال دسترسی به اطلاعات عرضه شده توسط دیگران	۹۰.....
د) مسئولیت در قبال عقد قرارداد اشراک با افراد زیر سن قانونی	۹۱.....
ه) مسئولیت در قبال واگذاری امتیاز بهره برداری	۹۱.....
و) مسئولیت در قبال بکارگیری هرگونه رمز برای تبادل اطلاعات	۹۲.....
ز) مسئولیت در قبال عدم ثبت اطلاعات کلی کاربران	۹۳.....
ح) مسئولیت در قبال عدم تمهید امکانات فنی لازم	۹۴.....
ط) مسئولیت عدم رعایت دستورالعمل‌های دولتی	۹۴.....
ی) مسئولیت در قبال عدم اعلام اطلاعات ویژه به کاربران	۹۵.....
ک) مسئولیت ناشی از عدم رعایت قوانین مخابراتی کشور	۹۵.....
ل) مسئولیت در قبال عدم تأمین ارتباط بین المللی از طرق مجاز	۹۵.....
م) مسئولیت در قبال دسترسی غیرقانونی به حریم خصوصی افراد	۹۶.....
بند دوم: مسئولیت در قبال انجام فعالیت‌های ممنوع شده	۹۶.....
نتیجه گیری	۹۷.....

بخش دوم: قلمرو مسئولیت مدنی رسا در حقوق تجارت

الکترونیکی	۱۰۱
فصل اول: کلیات	۱۰۳
مبحث نخست: مفاهیم کلی	۱۰۳
گفتار نخست: مفهوم ارائه دهنده ی خدمات اینترنتی (رسا)	۱۰۴
بند نخست: اپراتور شبکه	۱۰۵
بند دوم: ارائه کننده ی خدمات دسترسی	۱۰۵
بند سوم: موتورهای جستجو	۱۰۶
بند چهارم: مسئولیت مدنی موتورهای جستجو	۱۰۷
بند پنجم: ارائه دهنده ی خدمات میزبانی	۱۱۱
مبحث دوم: دلائل اقامه دعوا علیه رسا	۱۱۱
گفتار نخست: پنهان نبودن هویت رساها	۱۱۲
گفتار دوم: وضعیت اقتصادی مناسب رساها	۱۱۲
گفتار سوم: موقعیت جغرافیائی مشخص رساها	۱۱۳
فصل دوم: قلمرو مسئولیت مدنی رسا در حقوق اتحادیه اروپا	۱۱۴
مبحث نخست: کلیات	۱۱۴
مبحث دوم: مبنا و هدف دستورالعمل تجارت الکترونیکی اتحادیه اروپا	۱۱۶
مبحث سوم: قلمرو مسئولیت مدنی رساها در حقوق اتحادیه اروپا	۱۱۹
گفتار نخست: ارتباط صرف دادن	۱۲۱
گفتار دوم: ذخیره ی موقت	۱۲۲
گفتار سوم: میزبانی	۱۲۴
گفتار چهارم: عدم تعهد کلی رسا به بازبینی اطلاعات	۱۲۶
مبحث چهارم: ویژگی های دستورالعمل تجارت الکترونیکی اتحادیه اروپا	۱۲۷
گفتار نخست: یکسان سازی قوانین در داخل اتحادیه اروپا	۱۲۸
گفتار دوم: تأمین قطعیت لازم برای رساها	۱۲۹
گفتار سوم: جستجوی فرایند هشدار و حذف در حقوق اتحادیه اروپا	۱۳۰
بند نخست: عدم قطعیت برای رساها	۱۳۱
بند دوم: آزادی بیان	۱۳۱
بند سوم: نقش رساها به عنوان واحدهای اعمال سانسور	۱۳۲

فهرست مطالب □ ۹

بند چهارم: رقابت ناعادلانه	۱۳۳
گفتار چهارم: عدم وجود «معیار اطلاع» برای رسا در قوانین اتحادیه	
اروپا	۱۳۴
گفتار پنجم: موارد بالقوه‌ی مسئولیت مدنی رسا در حقوق اتحادیه اروپا	۱۳۵
گفتار ششم: نقاط ضعف دستورالعمل تجارت الکترونیکی اتحادیه اروپا	۱۳۶
بند نخست: عدم وجود فرایند هشدار و حذف	۱۳۶
بند دوم: عدم حمایت از رساهای ارائه دهنده‌ی خدمات ابزار موقعیت	
یاب اطلاعات	۱۴۰
بند سوم: مسئله‌ی تعهد کلی به بازبینی اطلاعات	۱۴۱
بند چهارم: افزایش اقتدار قوانین داخلی کشورهای عضو اتحادیه	
اروپا	۱۴۲
نتیجه گیری	۱۴۳
فصل سوم: قلمرو مسئولیت مدنی رسا در حقوق آمریکا	۱۴۵
مبحث نخست: کلیات	۱۴۵
مبحث دوم: وضعیت «کپی‌رایت» در دوران قبل از قانون کپی‌رایت در	
عصر دیجیتال	۱۴۷
گفتار نخست: مسئولیت مستقیم	۱۴۷
بند نخست: تحلیل امکان تحمیل مسئولیت مستقیم بر رساها	۱۴۹
بند دوم: مسئولیت مستقیم در رویه ی قضائی (دعوای پلی بوی انترز	
علیه فرنا)	۱۵۰
گفتار دوم: مسئولیت غیر مستقیم	۱۵۱
بند نخست: مسئولیت نیابتی	۱۵۲
الف) تحلیل امکان تحمیل مسئولیت نیابتی بر رساها	۱۵۳
ب) مسئولیت نیابتی در رویه قضائی	۱۵۳
۱. دعوای معروف نت کام	۱۵۳
۲. دعوای معروف ماروبی	۱۵۵
بند دوم: مسئولیت مشارکتی	۱۵۶
الف) تحلیل امکان تحمیل مسئولیت مشارکتی بر رساها	۱۵۷

ب) مسئولیت مشارکتی در رویه ی قضائی (دعوی مؤسسه ی

- سگا علیه مافیا)..... ۱۵۸
- مبحث سوم: قانون کی‌رایت در عصر دیجیتال مصوب ۱۹۹۸ ۱۵۹
- گفتار نخست: مصونیت ها (سواحل امن) ۱۶۱
- بند نخست: ارتباطات شبکه‌ای موقت ۱۶۳
- بند دوم: ذخیره در حافظه ی موقت (کش کردن) ۱۶۴
- بند سوم: اطلاعات مستقر در سیستم‌ها یا شبکه‌های سمت کاربر ۱۶۶
- بند چهارم: ابزار موقعیت یاب اطلاعات ۱۶۷
- گفتار دوم: فرایند هشدار و حذف ۱۶۸
- گفتار سوم: سواحل امن در رویه ی قضائی ۱۷۳
- بند نخست: دعوی ناپستر ۱۷۳
- بند دوم: یوتیوب و وضعیت آن در برخورد با مصونیت ها ۱۷۵
- گفتار چهارم: تحلیل قانون کی‌رایت در عصر دیجیتال ۱۷۶
- بند نخست: نقاط قوت قانون کی‌رایت در عصر دیجیتال ۱۷۶
- الف) نقش قانون کی‌رایت در عصر دیجیتال در رهاندن رساها از
- مسئولیت ناشی از قواعد عمومی کامن لا ۱۷۷
- ب) عدم مسئولیت در قبال «حذف اطلاعات» ۱۷۹
- ج) شخصی یا نوعی بودن معیار «حسن نیت» ۱۸۰
- د) ایجاد قطعیت برای رساها ۱۸۱
- ه) فرایند هشدار و حذف و نقش تشویقی آن ۱۸۲
- و) تضمین آزادی بیان و رقابت عادلانه ۱۸۲
- بند دوم: نقاط ضعف قانون کی‌رایت در عصر دیجیتال ۱۸۴
- الف) انعطاف ناپذیری قانون کی‌رایت ۱۸۴
- ب) مصونیت‌ها و اصل آزادی بیان ۱۸۵
- ج) خطر مصونیت‌ها برای تجارت برخط ۱۸۶
- د) مسئله ی قطع دسترسی به اینترنت برای متخلفان حرفه ای ۱۸۷
- نتیجه گیری ۱۸۸
- فصل چهارم: قلمرو مسئولیت مدنی رسا در حقوق ایران ۱۹۱
- مبحث نخست: کلیات ۱۹۱

فهرست مطالب □ ۱۱

گفتار نخست: تعریف رسا و مصادیق فعالیت‌های آن در حقوق ایران	۱۹۳
گفتار دوم: حدود فعالیت رسا در حقوق ایران	۱۹۴
گفتار سوم: جستجوی فرایند هشدار و حذف در حقوق ایران	۱۹۵
مبحث دوم: قلمرو مسئولیت مدنی رسا در حقوق ایران	۱۹۶
گفتار نخست: موارد بالقوه‌ی مسئولیت مدنی رساها در ایران	۱۹۶
بند نخست: مسئولیت در برابر محتوای عرضه شده توسط رسا	۱۹۷
بند دوم: مسئولیت در قبال انجام فعالیت‌های ممنوع شده در آئین نامه‌ی رساها	۱۹۸
گفتار دوم: موارد محدودیت مسئولیت و معافیت مسئولیت رساها در حقوق ایران	۲۰۰
گفتار سوم: شیوه‌ی نظارت و ضمانت اجرای مقررات موجود	۲۰۱
نتیجه گیری	۲۰۲
بحث و نتیجه گیری نهایی	۲۰۵
فهرست منابع و مآخذ	۲۰۹

خرد آغاز جهان بود و تو انجام جهان
باز گرد، ای سره انجام، بدان نیک آغاز

مقدمه

حوزه ی مسئولیت مدنی یکی از مهمترین عرصه هائی است که در حقوق کشور عزیزمان ایران مورد توجه محققین قرار گرفته و خلأهای فراوان موجود در این زمینه باعث شده است در قسمت عمده ای از پژوهش ها به این مقوله پرداخته شود.

رساها (واحدهای ارائه کننده ی خدمات اطلاع رسانی و اینترنت) که در دو دهه ی اخیر به عنوان ارکان اصلی اینترنت پا به عرصه گذاشته اند و تجارت الکترونیکی بر پایه ی آن ها بوجود آمده است، اشخاص حقوقی با ویژگی های خاص خود می باشند که به علت اینکه شناسائی موقعیت سیاسی و جغرافیائی آن ها کار ساده ای است، خوانندگان سهل الوصولی بوده و هر شخص متضرر در فضای سایبری تمایل فراوانی به اقامه ی دعاوی خسارت بر علیه آن ها نشان می دهد. از این رو آغاز دعاوی مسئولیت مدنی اقامه شده در دادگاه های اروپا و آمریکا بر علیه رساها به معنای آغاز مرحله ی تازه ای از حقوق مسئولیت مدنی برای تمام کشورهای دنیا علی الخصوص کشورهای پیشرفته بوده است. دادگاه ها به ناچار در برخورد با این دعاوی دست به ایجاد رویه های ثابتی زده اند و رفته رفته پای این رویه ها به قوانین موضوعه ی این کشورها باز شده است تا اصول و چارچوب اصلی نظام حقوقی مسئولیت مدنی رساها پایه ریزی گردد. اتحادیه اروپا و ایالات متحده ی آمریکا در این زمینه پیشرو بوده و قوانینی در این زمینه وضع نموده اند و دعاوی مهمی نیز در محاکم واقع در قلمرو آن ها مطرح گردیده است. تأثیر متقابل قوانین جدید راجع به مسئولیت مدنی رساها بر تصمیمات محاکم و تأثیر تصمیمات محاکم بر برداشت از قوانین موجود، باعث

توسعه‌ی دکترین حقوقی مسئولیت مدنی رساها گردیده و مطالعات تطبیقی انجام گرفته در دانشگاه‌های مطرح دنیا نیز این فرایند را تسریع نموده است. در همین راستا، نگارنده بر آن شده است که با در نظر داشتن اهداف ذیل وارد این حوزه‌ی پژوهشی شود و مساعی خود را در توسعه‌ی هر چه بیشتر نظام حقوقی ایران و جهان به کار بندد.

نخست آنکه با مطالعه‌ی تطبیقی در نظام‌های حقوقی اتحادیه اروپا و ایالات متحده‌ی آمریکا با ساختار حقوقی حاکم بر مسئولیت مدنی رساها در این دو نظام حقوقی آشنا شده و نقاط ضعف و قوت آنها را شناسائی و اصول اساسی حاکم بر مسئولیت مدنی رساها در دنیای پیشرفته را مشخص نماید.

دوم آنکه با استفاده از یافته‌های حقوق تطبیقی راجع به مسئولیت مدنی رساها و با در نظر گرفتن وضعیت فعلی فناوری اینترنت و تجارت الکترونیکی در داخل کشور ایران، باید‌ها و نیادها راجع به قواعد حاکم بر مسئولیت مدنی رساها مشخص گشته و در دسترس مراجع ذیربط قرار گیرد تا در جهت آماده سازی نظام یکپارچه‌ی مسئولیت مدنی رساها در ایران به کار گرفته شود.

سوم آنکه مقررات فعلی داخلی حاکم بر مسئولیت مدنی رسا، که مقرراتی جزئی هستند، مورد بررسی قرار گرفته و نقاط ضعف و قوت (احتمالی) آن‌ها مشخص گردیده مبنای فعلی مسئولیت مدنی رساها روشن گردد تا در نهایت این مبنا با مبنای متخذه در حقوق تطبیقی مقایسه گردیده و بتوان در مورد مبنای صحیح، منطقی و مورد نیاز برای وضع مقررات حاکم بر مسئولیت مدنی رسا در داخل کشور تصمیم درستی اتخاذ نمود.

و نهایتاً آنکه با کسب شناخت دقیق از قواعد فعلی حاکم بر مسئولیت مدنی رساها در کشورهای مختلف و نظام‌های حقوقی اصلی دنیا، مقدمات مطالعه و تحقیق در مورد نظام یکپارچه‌ی جهانی مسئولیت مدنی رساها مهیا گشته تا خود نگارنده و سایر محققین با آمادگی بیشتری بدین مهم بپردازند.

تحقیق پیش رو از یک مقدمه و دو بخش اصلی تشکیل گردیده است. در بخش نخست مبنای مسئولیت مدنی رسا در حقوق تجارت الکترونیکی مورد

مطالعه قرار گرفته است که خود شامل دو فصل می‌باشد. فصل اول شامل کلیات، تعاریف، رویکردها و نظریه‌های مختلف در مورد مبنای مسئولیت مدنی رسا می‌باشد. در فصل دوم نیز مبنای مسئولیت مدنی رسا در حقوق تجارت الکترونیکی در سه مبحث مورد بحث و بررسی قرار گرفته است که این سه مبحث به ترتیب اختصاص به مطالعه و بررسی مبنای مسئولیت مدنی رسا در حقوق اتحادیه اروپا، ایالات متحده آمریکا و ایران دارند. در بخش دوم قلمرو مسئولیت مدنی رسا مورد مطالعه قرار گرفته است. در فصل اول کلیات و تعاریف آمده‌اند، در فصل دوم و سوم نیز به ترتیب قلمرو مسئولیت مدنی رسا در حقوق اتحادیه اروپا و آمریکا مورد مطالعه قرار گرفته است و نهایتاً در فصل چهارم قلمرو مسئولیت مدنی رسا در حقوق ایران، با مطالعه در آئین‌نامه‌ی واحدهای ارائه‌کننده‌ی خدمات اطلاع‌رسانی و اینترنت (رسا)، مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

تألیف کتاب در موضوعی که تا به حال سابقه‌ی تألیف مستقل در داخل کشور نداشته است کار بسیار مشکلی بوده و شهادت خاصی می‌طلبد. در نتیجه نباید انتظار داشت که اثر در چاپ نخست خود یکپارچگی صددرصد مطلوبی داشته باشد بلکه باید در پی چاپ‌های متمادی به پختگی مورد انتظار برسد. نگارنده بر این باور است که به رغم تمام تلاش‌هایی که برای تدوین این اثر صورت گرفته است، وسعت مباحث به گونه‌ای است که هر جزئی از آن خود می‌تواند موضوع رساله‌ی محققى پر تلاش باشد. از همین رو انتظار می‌رود خطاهای احتمالی این اثر به دیده‌ی اغماض نگریسته شود و اهل فن و صاحب‌نظران اینجانب را از نظرات مفید خود بی‌بهره نگذارند در این راستا پست الکترونیکی مؤلف به نشانی Hadirahmani@ut.ac.ir در دسترس می‌باشد. امید است که این اثر مسیر مورد نظر نگارنده را طی نموده باشد که همانا حرکتی هرچند ناچیز در جهت دست‌یازیدن به جایگاهی شایسته برای کشور عزیزمان در عرصه‌ی قانونگذاری فضای سایبری و فعالیت‌های اینترنتی می‌باشد.

از زحمات استاد گرانقدر دانشگاه شهید بهشتی جناب آقای دکتر مصطفی السان در راهنمایی اینجانب و مطالعه ی نسخه ی اولیه این اثر قبل از چاپ و ارائه ی راهکارهای مناسب کمال تشکر و قدردانی را دارم. بی شک اگر کتاب «حقوق تجارت الکترونیکی» تألیف این استاد بزرگ و مطرح حقوق تجارت الکترونیکی، بعنوان انگیزه و محرک و راهنما، وجود نداشت، این اثر هرگز بوجود نمی آمد. بعلاوه از زحمات و راهنمایی ها و دلسوزی های بی دریغ استاد علم و اخلاق جناب آقای دکتر جلال سلطان احمدی نیز تشکر می نمایم.

همچنین از زحمات بی شائبه ی ناشر محترم جناب آقای دکتر سیدعباس حسینی نیک و سایر عوامل انتشارات مجد از جمله سرکار خانم یوسفی و خانم رحمانی کمال تشکر و قدردانی را دارم.

به پاس از خود گذشتگی های دو نماد انسانیت، پدرم و مادرم، این اثر به پیشگاه ایشان تقدیم می گردد.

هادی رحمانی

پائیز ۱۳۹۴